

Santiago Rusiñol, col·laborador habitual de la premsa catalana del seu temps

Josep M. Cadena

Periodista i crític d'art.

Resum

Amb motiu de l'ANY RUSIÑOL. Barcelona 2007 celebrat arran d'escaure's el centenari de la publicació de la novel·la *L'Auca del senyor Esteve* de Santiago Rusiñol, la Universitat de Barcelona li dedicà una Jornada, dins de la qual es presentà aquest treball. Dedicat a la vessant, tan desconeguda, del Rusiñol periodista, se centra sobretot en les col·laboracions en algunes revistes com ara *L'Avens*, *L'Esquella de la Torratxa* i *La Veu de Catalunya*, tot resseguint-ne les intervencions més rellevants i destacant-ne els temes de més interès per a Rusiñol, així com també tot descobrint el sentit del seu pseudònim "Xarau".

Abstract

Santiago Rusiñol, frequent contributor to the Catalan press in his day

To commemorate the year of RUSIÑOL, Barcelona 2007, being celebrated to mark the centennial of the publication of the novel *L'Auca del senyor Esteve* by Santiago Rusiñol, the University of Barcelona is devoting a conference to this author, within which this study will be presented. Devoted to Rusiñol's largely unknown facet as a journalist, it mainly focuses on his contributions to magazines such as *L'Avens*, *L'Esquella de la Torratxa* and *La Veu de Catalunya*. We trace his most important writings and highlight the issues that most fascinated Rusiñol, as well as revealing the meaning of his pseudonym "Xarau".

Sense mai no menystenir totes les activitats russinyolianes més importants –pintura, literatura i col·leccionisme–, ni tampoc oblidar la seva capacitat per arribar als altres d'una manera agradosa sense deixar d'ésser ell mateix, tinc el propòsit de transmetre l'argumentada idea que Santiago Rusiñol –un gran treballador dins de la bohèmia– també fou un periodista constant i tenaç en la seva joventut i maduresa; un periodista articulista, d'humor i de crònica de viatges, enviat especial en algunes ocasions i relator d'experiències personals que podien interessar els lectors d'acord amb unes pautes que l'any tenen res a veure amb la professionalització periodística. Rusiñol practicà el periodisme per gust i sense mai no preocupar-li els diners que li podien donar els seus escrits periòdics –ric per herències familiars i amb bons ingressos com a pintor i comediògraf, mai no va necessitar els migrats ingressos que donaven les col·laboracions en el seu temps (i també ara)–, però amb plena responsabilitat en relació amb el lliurament dels seus escrits per tal que fossin d'actualitat. I per explicar-ho ampliaré el propòsit inicial, circumscrit en el títol donat abans de redactar aquesta conferència, al setmanari *L'Esquella de la Torratxa*,¹ a les seves anteriors col·laboracions a la premsa de Barcelona, tant en català com en castellà, i intentaré situar a Santiago Rusiñol en el seu temps històric.

Nascut a Barcelona el 25 de febrer del 1861, dilluns, festivitat de Sant Avenci, confessor de la fe, i mort a la Fonda del Comercio d'Aranjuez el 13 de juny del 1931, festa de Sant Antoni de Pàdua, Santiago Rusiñol i Prats –inscrit al registre civil i batejat amb els noms de fonts de Jaume, Jacint i Lluís,

Fig. 1. Santiago Rusiñol cal al 1903. Targeta postal. Fons documental de l'Institut del Teatre.

encara que habitualment signà Santiago i els més amics li deien *Tiago*— visqué setanta anys (fig. 1). Aconseguí, doncs, una edat avançada per al seu temps i més tenint en compte que de jove li havien tret un ronyó i que l'altre li feia mal, motiu pel que prenia altes dosis de morfina que algun cop l'obligaren a internar-se en una clínica per a desintoxicar-se; que patia atacs de gota, que bevia absent i fumava de manera molt seguida... És a dir, que feia gairebé tot allò que perjudica la salut i, a més a més, per antecedents familiars —pare i mare moriren relativament joves i dels seus quatre germans (ell era el gran) tres s'havien mort a la infantesa i el que seguia en edat, Albert, un any i mig més jove que ell, ja era mort des de 1926— a molts dels seus contemporanis i a ell mateix, els havia pogut fer pensar que no aconseguiria una molt llarga vida. Però possiblement la vitalitat que sempre demostrà, recuperant-se de malalties sense fer cas de dietes i medicines, li venia de la bona fusta de l'avi per línia paterna, Jaume Rusiñol i Bosch, nascut a Manlleu cap a l'any 1808, casat per tres vegades i mort a Barcelona l'any 1887 quan ja en tenia setanta-nou i el seu net predilecte n'havia fet vint-i-sis.²

Segons informacions que he trobat als almanacs de *Diario de Barcelona* per a 1862 i 1863, a la secció *Crónica de la Capital* que relaciona els principals fets que passaren a Barcelona l'any 1861 en què va néixer Santiago Rusiñol, el cens del 1860 donava a la ciutat 189.948 habitants, dels quals 93.551 eren homes i 95.102 dones; 109.822 eren solters, 64.115 casats i 14.710 vidus; 2.318 eren estrangers establerts i 712 transeünts; de tots ells, sabien llegir i no pas escriure, 7.631; sabien llegir i escriure, 73.839; i no sabien llegir, 107.183; és a dir, hi havia, amb variants, un seixanta per cent d'analfabets i un quaranta per cent de persones poc, bastant o molt alfabetitzades. I pel que fa al 1861, com foren 6.000 els nens i nenes batejats entre totes les parròquies de la ciutat i les defuncions només pujaren a 4.776 persones, l'almanac considerava amb força lògica —gairebé ningú en aquells temps deixava d'ésser batejat o enterrat per l'Església catòlica— que la població de Barcelona havia crescut en 1.228 persones; entre elles, com ja sabem, el nadó Santiago Rusiñol.

Quan Rusiñol va néixer regnava a Espanya Isabel II i el govern era presidit pel general Leopoldo O'Donnell, que també tenia al seu càrrec els ministeris de la Guerra i d'Ultramar; a Roma era Papa Pius IX; la diòcesi de Barcelona era regida pel prelat Antoni Palau i Termens, que entre altres activitats religioses demostrà gran interès per la restauració del monestir de Montserrat; i des del 22 de juliol del 1858 era alcalde-corregidor de Barcelona Josep Santamaria, que continuà al davant del consistori fins el 9 d'abril del 1863. Feia un any que el general Prim havia triomfat a les batalles de Castillejos, Tetuan i Wad-Ras i tothom en parlava, tant als cafès –entre ells el luxós de les Set Portes, inaugurat a la Rambla i dirigit per Josep Cuyàs, “patisser de Sa Majestat”– com als trens que ja arribaven a Girona i volien ampliar-se fins a Vic; a la Diputació s'exposaren els treballs pictòrics enviats des de Roma per Marià Fortuny, becari per aquella corporació; i entre els llibres recentment editats figuraven les novel·les d'Alexandre Dumas –“traducidas con esmero, cuidando de suprimir todo cuanto pudiera ser pernicioso para los lectores, de modo que puedan ponerse sin recelo en manos de todo el mundo”, segons és factible llegir als ja esmentats almanacs–, *L'orfaneta de Menargues o Catalunya agonitzant* d'Antoni de Bofarull i *La esclavitud en Europa* d'Adolf Blanch. A més del ja esmentat *Diario de Barcelona*, nascut el 1792, de tendències molt conservadores, un altre diari bastant llegit era *El Telégrafo*, fundat el 1858 i que, després de diferents canvis a la seva capçalera per superar suspensions ordenades per la censura, l'any 1879 quedaria consolidat com *El Diluvio*, republicà, menjacapellans i escandalós, fins al punt que li van treure el mal nom d'*El Eco de las Cloacas*. També en aquell 1861 moriria Bonaventura Carles Aribau; Manuel Duran i Bas aconseguiria per oposició la càtedra de Dret Mercantil i Penal a la Universitat de Barcelona, que encara no disposava de l'edifici que ara té la Universitat Central perquè tot just s'acabava de donar el vist-i-plau als plànols presentats per l'arquitecte Elies Rogent; i Víctor Balaguer continuava publicant la seva *Historia de Cataluña*, editada per Manero.

Hem de recordar també que, a mesura que va anar creixent i desenvolupant la seva voluntat com artista, també guanyà coneixements com a ciutadà. Així, Santiago Rusiñol conegué el desterrament d'Isabel II, i com el general Francisco Serrano, duc de la Torre, exercí la Regència i presidí el govern provisional; l'acceptació de la corona d'Espanya per part d'Amadeu de Savoia, que, cansat dels espanyols, després va deixar-la; la proclamació de la Primera República l'11 de febrer del 1873 (Rusiñol era a punt de fer els dotze anys d'edat), que en menys d'un any fou derrocada per tal que vingués la monarquia d'Alfons XII; la mort d'aquest; la Regència de Maria Cristina d'Habsburg i, a partir del 17 de maig del 1902 fins el 14 d'abril del 1931 (dels quaranta-dos als setanta anys del nostre artista) la monarquia d'Alfons XIII. Fins i tot va poder veure, encara que només fos per dos mesos, la Segona República Espanyola, presidida per Niceto Alcalá Zamora, i la Generalitat de Catalunya amb Francesc Macià al davant. I si el seu naixement fou sota règim monàrquic –ell se sentia republicà i catalanista, com declarà en alguna ocasió–, al seu enterrament a Barcelona, el dol oficial seria presidit per Francesc Macià, l'alcalde Jaume Aguadé, el president de l'Audiència Territorial Oriol Anguera de Sojo (tots tres de jaqué i amb barret de copa alta), el governador civil Carles Esplà i el capità general López Ochoa.

Pel que fa a la premsa en català, anteriors al naixement de Santiago Rusiñol foren *Lo Pare Arcàngel* (1841), *Lo Verdader Català* (1843) i el *Calendari del Pagès* (1856) i algunes altres publicacions menys notables i encara més minoritàries que aquelles malgrat la seva importància històrica. Des-

prés es publicaren *Un tros de paper* i l'almanac *Lo Xanguet* (tots dos del 1865), *Lo Noi de la Mare* (1866), *Lo Gay Saber* (1868), *La Gramalla* (1870), *La Il·lustració Catalana* (1880), *L'Avui* (1881 en ciclostil i 1882 ja en tipografia) i altres setmanaris, mensuals i anuals en una constant progressió de títols i temàtiques. I pel que fa a la premsa diària, veritable demostració de la potència periòdica d'un país i d'una llengua com sabem per experiència –gratificant pel que a mi pertoca, malgrat tots els problemes– els que vam participar en l'infantament i primeres passes de *L'Avui*, Rusiñol ja tenia divuit anys quan el 4 de maig del 1879 sortí el primer número del *Diari Català* de Valentí Almirall; prop de vint quan el primer de gener del 1881 *La Renaixensa* d'Àngel Guimerà i Pere Aldavert arribà a ésser diari sense suprimir la revista que ja era; i es trobava a punt d'ajustar els trenta-vuit anys quan el dia primer de gener del 1899 es començà a publicar *La Veu de Catalunya*. Conegué, fullejà i llegí els tres esmentats diaris, així com molts altres perquè sempre fou persona interessada per la premsa, però per cap d'ells sentí especial predilecció. Sempre fou un lector crític i aprofità de la premsa tots els aspectes que poguessin ésser objecte de comentaris irònics; per això connectà a la perfecció amb *L'Esquella de la Torratxa* i amb el seu editor, Antoni López, fent tertúlia a la Llibreria Espanyola de la Rambla del Centre –on es troba l'Hotel Oriente– quan es trobava a Barcelona. Però ja arribarem a aquest punt, car abans em sembla necessari precisar que si en algun període de la seva vida Santiago Rusiñol sentí simpatia per un diari fou per *La Vanguardia*, fundat l'any 1881 i en el qual col·laborà a partir de l'Exposició Universal del 1888. El seu amic Raimon Casellas era el crític d'art i el director, Modesto Sánchez Ortiz, tenia l'habilitat i l'enginy suficients per atraure els escriptors i artistes de les noves generacions. Es feien mútuament el favor de la projecció pública: el diari necessitava pujar en tiratges i aconseguir el respecte de la nova burgesia, que ja no es trobava prou representada pel *Diario de Barcelona*, encara fortament implantat a la ciutat però decaient cap a un conservadurisme oficialista, i els artistes emergents volien dir la seva. I així Santiago Rusiñol no tan sols publicà a *La Vanguardia* els articles, que amb dibuixos de Ramon Casas enviaria des de París l'any 1890 i que, com gairebé tothom sap, després sortiren aplegats en un llibre titulat *Desde el Molino* (fig. 2), sinó que dos anys abans ja hi col·laborava i després ho seguiria fent, encara que d'una manera esparça, fins al 1901.

Només a tall d'exemple, esmentaré que a *La Vanguardia* Rusiñol hi publicà *¿Conviene formar museos de antigüedades?* (1888), *Por Cataluña. Desde mi carro* (1889, dos articles), *En la Cerdaña* (1890, quatre articles), les cròniques *Desde el Molino* (1890 i 1891), ja esmentades, *Lo sarau de Llotja* (1891), *El funicular de Montserrat* (1891), de nou *Desde el Molino* (1892), *Otra vez desde el carro*, *De Manlleu a Sant Feliu* (1892, tres articles), *Desde una isla* (1893, set articles des de Mallorca), *Desde otra isla* (1894, dotze articles des de París i Florència), *Cartas de Andalucía* (1896, deu articles) i *Llibertat* (1901, últim que li conec a *La Vanguardia*, arran de l'estrena al teatre Romea l'11 d'octubre del 1901 de la seva controvertida obra *Llibertat!*, interpretada per Enric Borràs i la companyia que aquest dirigia; obra que havia estat estrenada el 21 d'agost d'aquest mateix any, traduïda a l'italià per Italia Vitaliani i la seva companyia).

De forma ocasional, Santiago Rusiñol col·laborà al llarg dels anys a *La Veu de Catalunya*, *El Poble Català*, *L'Eco de Sitges* i altres publicacions sitgetanes, així com a publicacions de Reus, Granada, Madrid i altres ciutats. De vegades ho feia amb articles pensats i escrits expressament per a una determinada publicació i en altres ho feia amb rescalfats de coses que ja tenia o, senzillament, autoritzant a que la revista traduís al castellà i publicués el que ja havia sortit en un altre lloc en cata-

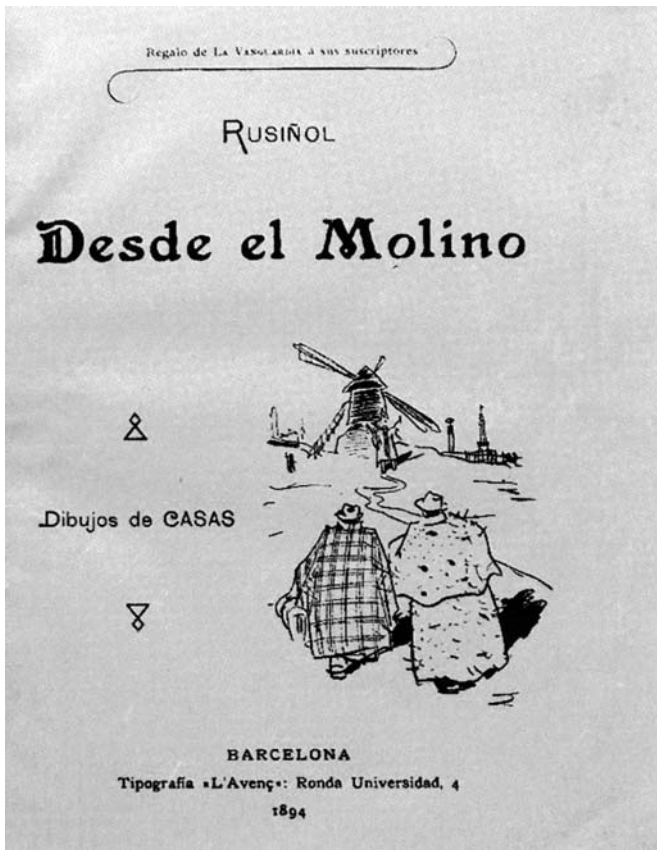

Fig. 2. Santiago Rusiñol, *Desde el molino* (1894).

lán porque pienso y contruyo en catalán. Cuando escribía en castellano iba traduciendo mentalmente”.

No és del tot cert, però, que els primers articles –uns de crítica d’art i altres de gran reportatge– de Santiago Rusiñol fossin en castellà. A la revista *L’Avenç*, subtitulada *Lletres, Art, Ciència*, publicada en tipografia a partir del primer dia de gener del 1882 –quan Rusiñol ja s’acostava a l’edat de vint-i-un anys– sortiren els primers sis números, exceptuant el tres d’aquella publicació, originàriament, quinzenal i des del número 7 mensual, unes crítiques de Belles Arts que, signades amb les inicials M.M.M., foren d’autoria russinyoliana. Josep Rodergas i Calmell, en el seu útil llibre *Els pseudònims usats a Catalunya (Recull de 3.800)*, publicat a Barcelona l’any 1951 per Editorial Millà, obra que caldria continuar i ampliar, ho assenyala: “M.M.M. Inicials emprades pel popular artista i escriptor Santiago Rusiñol i Prats en les crítiques d’art del periòdic *L’Avenç* (Barcelona, 1883) –s’equivoca d’un any– i també en la seva col·laboració en la revista *Forma*”.

Elogioses en gran mesura les crítiques de Rusiñol –M.M.M.– fan referència a quadres dels germans Francese i Josep Masriera, Tusquets, Tamburini, Marquès, Roig i Soler, Roig i Bofill, Miró, Martí, Torres Pahissa, Cusachs, Borrell, Meifrén i a les escultures de Clarasó, Arnau i Gamot, tots ells expositors a la sala Parés, així com també ofereixen el seu parer sobre un concurs obert en el nou edifici de la Universitat de Barcelona per encarregar sis quadres “per adornar –escriu– aquell local grandios.

là, sense ni tan sols esmentar la procedència. Perquè Rusiñol, que en els primers anys de la seva vida havia assistit a una escola de barri on l’ensenyament era en castellà i va treballar al despatx de la fàbrica de l’avi portant els llibres de comptabilitat en aquella llengua, així com la feia servir en una primera correspondència amb el seu germà Albert, aquell Rusiñol empresari o polític que seria president de la Lliga, diputat i senador regionalista, en els primers anys del segle XX, quan ja en tenia quaranta, decidí acabar amb l’alternància idiomàtica que fins llavors havia practicat. En aquest sentit és il·lustratiu el que va contestar a un escriptor madrileny, Justino Ochoa, que cap al 1928 –el llibre no porta data d’edició– publicà amb les editorials Pueyo i Pegaso el volum *Santiago Rusiñol, su vida y su obra*. Ochoa li preguntà: “¿Por qué habiendo usted escrito sus primeros artículos en castellano dejó de hacerlo en este idioma?” I Rusiñol contestaria: “Escribo en cata-

Fig. 3. Santiago Rusiñol retratat per Ramon Casas i viceversa l'estiu del 1890 a la Cerdanya. Museu Cau Ferrat, Sitges.

A *L'Avens*, número 8, maig del 1882, pàgines centrals, es publicà una mostra dels gravats de l'Anuari d'Excursions Catalanes acabat d'editar-se. Foren sis els gravats i tres d'ells corresponien a les il·lustracions del text *Una excursió al Taga, Sant Joan de les Abadesses i Ripoll* de Santiago Rusiñol, el primer escrit de caire literari-periodístic que li coneixem editat. Els gravats representaven un vell pagès, assegut, amb barretina, espartenyas i gaiato; una dona pagesa, ja gran, de peu, filant amb el fus i el més gran oferia una visió del Taga sobre la vall de Ribes; tots tres anaven signats amb les inicials S.R., les de Santiago Rusiñol.

L'artista, delerós per descobrir els paisatges de Catalunya, ho havia fet a la manera periodística, informant els lectors del que li passava: "Caminem –escrivia– per la carretera que va de Montagut a Ribes. El guia va al davant cantant una cançó entre dents, tot seguint el compàs que marca el metàl·lic soroll de les ferradures al marxar sobre la grava... L'hermosa llum, com un fanal suspès en l'èter, il·lumina el paisatge imprimint-li una tinta trista i vaporosa. Lleugeres boires de variades formes corren per l'ample espai i, en passar per davant d'ella, formen els més fantàstics efectes, ara cobrint la terra de tenebres i feresa, ara reflectint la seva claretat amb meravelles d'harmonia".

Seguiria explicant el camí, el pas per Ribes i de cop –diria– “s’ens presenta el pic del Taga, a uns 500 metres de distància, i aleshores no caminem. Volem per arribar-hi; els nostres pulmons volen respirar l’aire del pic i el nostre cor guarda sos sospirs per entregar-los a l’aire pur de la muntanya quan siguem a dalt del tant desitjat cim”.

Joan Coromines, el gran filòleg, té al volum setè del seu *Onomasticon Cataloniae* (Curial-La Caixa, Barcelona 1977) un apassionant article sobre els termes Taga, Tagamanent, Tagast i Tagomago, en el que conclou que Taga significa massís grandios de muntanya i de roca i que és un mot pre-romà. Resulta estimulants llegir-lo, com passa amb tota l’obra de Coromines, que s’implica apassionadament en el que escriu, tant en el *Onomasticon* com en el *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, però d’altra manera, literària a la vegada que informativa, llegint la precedent prosa de Rusiñol, redactada l’any 1881, també tenim la sensació que ens trobem a la gran serra del Ripollès, que separa la vall de Pardines, tributària de Ribes, dels pendents d’Ogassa, que baixen cap a Ripoll, segons l’exacta explicació del filòleg. I, com escriuria Rusiñol, “Catalunya sencera s’extén als nostres peus. Vers l’Orient, l’Empordà amb ses grans planures i fèrtils contrades; el Mediterrani gronxant-se en sa formosa platja, i al lluny, unes illes perdudes en la boira; al Nord, el Pirineu, a Pont, Berga amb Lleida al fons, i a Migjorn el Montseny, com vist darrera una glassa. Vic, la comarca d’Olot, i per fi la joia catalana, la inspiració dels nostres trobadors, el legendari Montserrat. Com a bons catalans, ens descobrim, perquè, al saludar-lo, creiem pagar un tribut de respecte i veneració a la pàtria i a ses tradicions...”

A *L’Avens*, número 10, any II, gener del 1883, Rusiñol publicaria a plana sencera, un dibuix signat i datat l’any 1882, titulat *Records de Castelldefels*, amb el castell i una masia. Després passarien uns anys –la revista deixaria temporalment de sortir a l’acabament del 1885– i a la represa del 1890, Santiago Rusiñol hi oferiria (número 12, 31 de desembre) el seu monòleg *L’home de l’orgue*, estrenat al teatre Novetats per Lleó Fontova i il·lustrat amb dos dibuixos de Ramon Casas. L’any 1891 (número 11, de 30 de novembre) hi publicaria *Records d’estudi*; el 1892 (número 2, febrer) *La gent de l’esquena dreta*; i l’any 1893, darrer de la publicació, a *L’Avens* hi sortien (número 17, de 15 de setembre) el seu discurs a les Festes Modernistes de Sitges; al número 19, de 15 d’octubre, *Els caminants de la terra* i al número 22, de 30 de novembre, *La suggestió del paisatge*. A més a més, a la revista hi hauria constants referències a Rusiñol, Casas i Clarasó com artistes. En aquest sentit cal recordar que en el número 10, de 31 d’octubre del 1890, fent la ressenya de l’exposició celebrada a la sala Parés, es deia: “El naturalisme ha caigut en bones mans al entrar en la pintura de casa nostra (...) Bé ho prova aquesta Exposició, en que s’hi veu als autors crecant la veritat de la Naturalesa en tots els seus aspectes (...) El mateix en Casas que en Rusiñol s’han encarat amb el Natural, no tement la cruesa ni les altes dificultats dels elements presos per models. Sense l’estudi i la constància d’ells, la mateixa Exposició que els ha posat en definitiva al cap de l’element jove català, hauria estat el descrèdit d’ells i de la nova tendència” (fig. 3).

I encara caldria afegir que Massó i Torrents, al número 17 de *L’Avens*, de 15 de setembre del 1893, publicava un article titulat *An En Rossinyol* en què li feia grans alabances i del qual agafó el paràgraf més relacionat amb el periodisme: “Tu –li deia– has refet i sentit la llum grisa, la llum blava, la llum blanca en els teus quadres; tu has fet humanitat en els teus articles a través d’un sentiment que tu posseeixes i saps transmetre a l’obra d’art plena o insegura, que s’et coneix fins quan fas broma, que et traeix fins en la mitja rialla satisfeta amb que contemples als teus amics després que els hi has ofert francament la casa i que ells s’han assegut a la teva taula”.

A partir del 1893, Santiago Rusiñol continuà escrivint al mateix temps que es dedicava amb gran interès a la pintura. En l'aspecte literari, de moment pensà més en el llibre i en el teatre, però encara realitzà alguna col·laboració d'humor satíric i sota pseudònim a *L'Esquella de la Torratxa*, setmanari que l'any 1887 li començà a caure simpàtic arran d'una elogiosa crítica que sobre la seva pintura hi havia publicat Apelles Mestres.

El notable dibuixant, poeta i autor de teatre fou vinculat a *L'Esquella de la Torratxa* de la qual fou dibuixant fundador l'any 1879, hi feia ocasionalment de crític d'art i en els números 416, de primer de gener del 1887, i en el 417, del 8 de gener, hi publicà un article en dues parts dedicat a la quarta exposició de Belles Arts que, amb motiu de les festes de Nadal i Cap d'Any, organitzà la sala Parés. La primera part la dedicà a elogiar les obres dels pintors Luna i Novicio, Serra, germans Masriera, Tamburini i Mas i Fontdevila, mentre una setmana després va escriure sobre Joan Llimona, Rusiñol, Urgell, Barrau, Meifrén, Josep M. Marqués, Modest Teixidor, Marià Vayreda, Galwey i altres que només esmentà de passada. I, sense cap dubte, els paràgrafs dedicats a Rusiñol foren els més sincerament elogiosos dins dels obligats matisos. D'ell diria textualment: “En Russinyol. Si sembla que aquesta jovenalla surt de la terra!” (A Russinyol li faltava poc per fer els vint-i-sis anys, mentre que Apelles Mestres, nascut l'any 1854, només en tenia trenta-tres, però es considerava molt més gran per formació i presència pública). I seguia: “Vetaquí un altra que m'agrada perquè també va al bulto; mirin lo Retrato y se'n convencerán. Es un quadro que sembla que s'hagi fet tot sol: bon xicot, bona caixa, bona alfombra; s'armonisa tot tant bé, que ab tot y la importancia que tenen los detalls, lluny d'ofuscar la figura, la fan ressaltar com un vestit ben fet fa resurtir una persona ben feta. Aquesta obra, sinó que té la simplicitat del jove, semblaria l'obra d'un mestre. Segueixi per aquest camí y no tinga por de perdres. La de casa, ab tot y ser un quadro més treballat, resulta més ignocent, aixís y tot pertany a la mateixa escola, y si la figura tingués poca o molta expressió –que realment no'n te cap– guanyaria molt. La criatureta de la de casa es ben dibuixada y mereix un aplauso apart. També'l mereix, en un altre terreno'l conciensut estudi Novembre, y miri, potser vosté no ho sap, pero si aquell passeig estés animat per algun actor digne de la decoració, hauria exposat un d'aquells quadros que son una fita en la vida d'un artista. Pero ja'l farà un altre día que condicions té per fer-ho”.

Mesos després, amb motiu d'una nova exposició, Apelles Mestres seria més crític, però el cert és que per a *L'Esquella de la Torratxa*, el seu editor Antoni López i el director, Josep Roca i Roca, que signava els seus articles com “P. del O.”, l'obra i la figura de Rusiñol anirien creixent, a la vegada que s'establien llaços d'amistat. Els ferros vells que portà Rusiñol a la mostra d'art organitzada amb motiu de l'Exposició Universal del 1888, foren considerats per P. del O. com “exemplars curiosíssims y de un mérit superior, que valen tant or com pesen” i en relació amb els quadres que hi portà digué que “Rusiñol (era) un artista que ans de tot y sobre tot se preocupa de la veritat”.

L'any 1889, al número 528, del 23 de febrer, *L'Esquella* decidí homenatjar Rusiñol. A la portada de cada número acostumava a publicar una secció titulada “Caps de Brot” en la que oferia el retrat humorístic d'un personatge, acompanyat d'un elogi en versos de circumstàncies i en aquella ocasió presentà un ocell, un russinyol amb el cap del pintor, que, paleta en mà, pintava des de dalt d'una branca d'arbre al mig del bosc, un paisatge. I els versos deien:

«Color, frescura, poesía:
tot aixó's troba reunit

en los quadros admirables
d'aquest autor distingit.
Los seus paysatjes ostentan
un encant tant especial,
que semblan immensas páginas
robadas del natural.
La llum filtra en mitj dels arbres
dant a cada fulla un tó
just, exacte, matemàtic
que fa exclamá: —¡Es de debó!
L'oreig belluga las brancas
y acaricia dolçament
la sedosa alfombra d'herba
que davant dels ulls s'esten.
Es un Rusiñol que pinta
y ab tot y que no's aucell,
coneix tan y tan bé'ls boscos,
que ningú'ls pinta com ell».

A més a més, les pàgines centrals foren dedicades a reproduir el quadre titulat *Una tarda al bosch*, amb una nota a la secció d'*Esquellots* explicant en relació amb aquell gravat que “l'editor de l'ESQUELLA, desitjant correspondre al creixent favor que'l públich nos dispensa, està resolt á posar aquest periódich a l'altura dels millors del género, sense reparar en sacrificis”.

Es pot dir que des de llavors *L'Esquella de la Torratxa* fou, sense mai no oblidar la crítica humorística amb textos i caricatures de l'activitat municipal i social de Barcelona, com el diari oficial de les activitats pictòriques i literàries de Santiago Rusiñol. Seguiria també les seves anades i vingudes i a partir del 1890 mai no va faltar a l'Almanac de *L'Esquella* la col·laboració russinyoliana, primer amb dibuixos i després amb narracions i contes.³

Pel que fa als almanacs de *L'Esquella*, en el del 1890 (fig. 4 i 5) Rusiñol només hi publicà dibuixos, però en el del 1891 ja hi va sortir, amb dos dibuixos de Ramon Casas il·lustrant-lo, el conte *L'obligació i la devoció*, on Rusiñol imaginava la història d'un pintor pobre i amb molt talent, que de sobte disposa de cinc-cents duros, compra una obligació de la companyia Almansa, un dia que es troba molt inspirat hi dibuixa per darrera una figura humana, per necessitat es ven l'obligació, que ha pujat molt a Borsa, i qui la compra, un “pobre-ric” com li diu, va tallant semestralment el cupó i destruint poc a poc l'obra d'art fins a escapar-li el cap. “D'una sola estisorada —digué per acabar la narració— va destrossar aquella cara, que si li omplí un tros de butxaca, li va buidar un tros de cor”.

A l'almanac de *L'Esquella* Rusiñol hi va publicar el llavors monòleg inèdit *El bon caçador* (1892), *Els planys de Joan Garí* (1893), *La cobla del Pensil* (1894), *El cavall d'en Peret* (1895), *La caçera de*

Fig. 4. *Almanach de L'Esquella de la Torratxa* (1890).

l'os (1896), *L'amor a la barca* (1898), *El burgés* (1899), *Els caminants de la terra* (1901), *Las moscas*, del llibre *El poble gris* (1903), *La vida del paisatjista* (1904), *L'anada del cornetí* (1905), *El suicida aficionat* (1906), *Els vicis venials* (1907), *Una passa* (1909), *Port-Tarascó*, fragment de la seva traducció del llibre d'Alfons Daudet (1910), *Sirena de pedra* (1912), *L'ànima del poble* (1913), *El guada-gulles* (1914), *A cal antiquari* (1915), *Als xiprers*, *A les cascates* i *Al tro* (1919), *Els carrers vells* (1922), *Torres i jardins* (1923), *L'obligació i la devoció* (1924), i *Amors artificials* (1925).

Com és natural, no puc resumir aquí els continguts d'aquells treballs literaris i articles, però em sembla que és oportú parlar una mica del seu escrit *La passa*, publicat a l'almanac de *L'Esquella* per al 1909 i que em sembla d'una certa actualitat. “Els nostres joves –considerava Rusiñol– estan tristos. El nostre jovent té la passa d'una melancolia serena, d'una mena de tristor clàssica, que li fa passar molts mals ratos i els fa passar a n'aquells que'ls llegeixen”. (...) “El jove d'avui menysprea les rialles” (...) “Ai, joves, i que n'aneu d'errats” (...) “Creieu-me a mí, i, si és que podeu, estigueu alegres, què dimoni! Si ve una pena resistiu-la, però no li feu acatament, i sobre tot no la crideu, que ja venen soles en sent hora i no se les pot treure de sobre. Dexiu la prudència per als vells, no deixeu passar cap rialla en sense córrer a obrir-li la porta; estimeu, que és el vostre ofici; entusiasmeu-vos, que és la vostra hora; i si heu de fer alguna cosa de les que els vells en diuen disbarats, feu-la, que ja hi teniu dret; feu-ho tot, menys l'ensopit, que si us ensopi abans d'hora Nostre Senyor pot castigar-vos donant-vos un raig d'alegria quan no tindreu edat de gaudir-la”. El Santiago Rusiñol

Fig. 5. Dibuixos de Santiago Rusiñol, *Almanach de L'Esquella de la Torratxa* (1890).

que escrivia això, tan oportú llavors com ara, era a punt de fer els quaranta-vuit anys i es trobava en el punt més alt de la seva fama com pintor, dramaturg i personatge popular. L'any 1907 ja havia editat com novel·la *L'auca del Senyor Esteve* i també aquell mateix any havia començat a *L'Esquella de la Torratxa* el seu “Glosari”, paròdia en un principi del que diàriament i amb tant d'èxit Eugeni d'Ors publicava a *La Veu de Catalunya*.

Abans, però, d'entrar en el “Glosari” russinyolià, que és la seva obra més notable dins del periodisme, voldria esmentar tres articles –dos d'ells amb pseudònim i el tercer signat amb el seu nom– que posen de manifest com Santiago Rusiñol seguia l'actualitat.

El primer és el titulat *La colla dels de Sant Lluch*, que publicà en el número 752 de *L'Esquella*, del 9 de juny del 1893. Signat com *Núvol* i amb la indicació entre parèntesi “(Del nostre corresponsal del cel)” resultà una cruel sàtira del Cercle Artístic de Sant Lluc, acabat de fundar pels germans Llimona i altres artistes que declaraven creences catòliques i rebutja-

ven el nu femení. Sembla que els orígens d'aquella entitat es trobaven en una festa organitzada pel Cercle Artístic en que havia pres cert protagonisme Santiago Rusiñol, el qual construí l'article fingint que a Sant Lluc el visiten al cel tres pintors enviats pel nou Cercle per comunicar-li que l'havien fet soci honorari; el sant ho rebutja al saber que només resen i pinten figures d'home; els hi proposa com celestial patró sant Mus per la cosa del joc que es feia als casinos i com no el troben fa que un serafí acompanyi els tres enviats a "la cambra de Sant Boi" ja que els considera bojos.

El segon article, publicat al número 762, del 18 d'agost d'aquell mateix 1893, anava signat *Estàtua* (tant aquest pseudònim com el de *Núvol* no figuren al llibre de Rodergas) i fingia la *Carta de una estatua grega a la Venus de Milo*. En el text Rusiñol feia una forta sàtira d'una societat de catòlics que es dedicava a tapar amb matusseres imitacions en guix de pàmpols per posar-los sobre el sexe de les estàtues. Deia d'ells que "són genteta mitjana disfressada de senyors, menestralets vulgars per dintre, ensopits de màquina cerebral, porucs de idees i mansos d'enteniment" i demanava a la deesa, "ja que no teniu brassos per a escombrar com feriu de tenir-ne", que pregués "al gran Júpiter que ens tregui el destorb de sobre, que esborri del món la hipocresia, que respecti el que han despertat els segles, que no subratlli el que no ha de subrrallar-se i que deixi en pau i descans asía a les grans obres com a vostra humil ESTATUA".

El tercer article, signat amb el seu nom al número 1373, de 28 d'abril de 1905, formant part de l'extraordinari dedicat per *L'Esquella* al tercer centenari del Quixot, el titulà *Sanxopanxisme* i el dedicà a posar de relleu que ja no eren els ideals quixotescos els que importaven sinó que l'arquetip era Sanxo Panza. "Si –escrivia– avui no és del teu amo que hem de celebrar el centenari: és el teu. L'exemple d'aquell pobre boig idealista, no l'ha seguit ningú més; no se'n desencantan de princeses sense dot, ni s'obren gabies de lleons sense correr, ni se'n deslliuren captius sense una mira egoista. Avui tu ets el símbol, el sant que hem de posar a l'altar major del poble; el Patró a qui encendriem ciris si no fos malgastar cera".

Aquest Rusiñol, militant a la premsa d'idees regeneracionistes de la vida col·lectiva espanyola més de l'estrictament catalana, és el que a partir del 1907 i fins al 1925, amb llacunes i determinades interrupcions per malaltia, viatges o cansament, és el que aprofità *L'Esquella de la Torratxa* per oposar-se amb humor, ironia i fins sarcasme a la concepció del Noucentisme que formulava Eugeni d'Ors, primer des de *La Veu de Catalunya* i, després, des d' *El Dia Gráfico* i altres mitjans. Al *Xenius* amb què signava Ors, fent un joc d'arrels mitològiques amb el seu nom d'Eugeni, hi contraposà el seu per a molts enigmàtic *Xarau*. I encara que per problemes personals del Pantarca amb la Lliga i amb Puig i Cadafalch que portaren a la defenestració d'Ors segons feliç qualificatiu emprat per Guillem Díaz-Plaja, podia semblar que Rusiñol havia encertat amb la seva oposició des d'un principi per motius ideològics, és ben cert que la formulació orsiana ha quedat, mentre que la russinyolesca és a hores d'ara una curiositat molt més relacionada amb l'anècdota que amb la categoria, per dir-ho amb el lèxic del primer. Encara que també és veritat que, en principi, Rusiñol no pretenia oposar una doctrina a l'altra, sinó posar de manifest que el *Glosari* orsià, que s'encetà en el mes de gener de 1906 i fou un dels grans èxits del periodisme cultural de la seva època i provocà altres columnes semblants, resultava moltes vegades emfàtic, presumtuós i poc digerible per al comú dels mortals. A les tertúlies, tant fos al cafè com a la "Llibreria Espanyola" d'Antoni López (fig. 6), editor de *L'Esquella de la Torratxa* i de *La Campana de Gràcia*, moltes vegades Rusiñol feia veure que llegia amb gran atenció les glosses de *Xenius*; dubtava i tornava a fer veure que llegia i,

Fig. 6. Santiago Rusiñol amb l'editor Antoni López a la Llibreria Espanyola de la Rambla l'any 1930.

finalment, llençava el diari mentre deia en to satisfet: “Decididament, jo tampoc he entès Xenius! Acabarà per conveñe’m”. I pel que fa a Eugeni d’Ors, mortificat per la paròdia de la seva columna que signava *Xarau*, tampoc s’estalvià expressions pejoratives sobre la figura i l’obra, pictòrica i teatral de Rusiñol, com ha posat de manifest la doctora Vinyet Pañella en els seus importants treballs sobre aquesta pugna. Recordaré només una frase, que resum la seva visió, amb la que estic plenament d’acord: “la voluntat explícita de Rusiñol de plantar cara a un sistema de valors de civilitat i d’estètica que no era, ni de bon tros, el seu”.

I per què el pseudònim *Xarau* emprat per Rusiñol? Confesso que aquesta qüestió, per bé que poc important, em va neguitejar durant anys. És evident que, davant del *Xènius* orsià que provocà, per exemple, el *Xènia* que faria servir Carmen Karr al setmanari *Juventut* i el *Fòsfor* de Gabriel Alomar al diari *El Poble Català*, s’havia produït com una connexió de paraules cultes i més o menys allusives a les forces de la Natura. Per això, en un principi, vaig pensar que *Xarau* podia ésser l’equivalent a “russinyol” en llengua àrab o una manera localista d’anomenar l’ocell. Eren, com vaig poder comprovar, línies de recerca totalment equivocades, que em portaren al desconcert fins que, accidentalment, mentre repassava un llibre de Joan Amades titulat *Refranys personals*⁴ vaig veure la llum, per dir-ho emfàticament, ja que a la pàgina quinze hi figurava l’expressió “ésser més conegut que en *Xarau*” amb els següents aclariments: “En Joan *Xarau*, al principi del segle passat –òbviament, el dinou– va establir a casa nostra el primer servei de transports i ordinari. Fundà una agència al carrer del Bonaire i establí delegacions a les principals ciutats catalanes. El seu nom sonava per tot arreu de Catalunya i tothom coneixia en *Xarau*”. Aquest havia calat com una mena, dins del seu temps, de companyia semblant a la *Sarfa* o al *Sagalès* d’ara, que portaven viatgers d’una banda

a l'altra del país i com Santiago Rusiñol es movia molt –viatges en carro, París, Olot, Girona, Andalusia, Mallorca i altres llocs– havia escollit aquell pseudònim que eufònicament lligava amb *Xènius* i, a més a més, el definia en aquest aspecte dels viatges.

La primera glossa de *Xènius* a *La Veu de Catalunya* havia sortit tot just en encetar el mes de gener del 1906. Portava el títol *Hores inquietes de l'avui* i en ella Eugeni d'Ors començava d'aquesta manera: “Hores inquietes de l'Avui: qui serà, doncs, el vostre cronista?

Cal que sigui un inquiet, per a dansar junt amb vosaltres.

Però també cal que sigui un seré, que no perdi l'esma en dansar.

Cal que sigui un lleuger, per a seguir-vos en els vostres tombs velocíssims.

Però també cal que sigui un seriós, que marki i fixi complidament tots els seus punts”.

I afegia que havia d'ésser curiós i indiferent, analista i sintetitzador, fervent i ponderador, creient i escèptic, expansiu i recollit, piadós i cruel, pròdig i econòmic, esclau que obeeixi i, a la vegada, tingui una mica d'Emperador que, arbitràriament, ordeni i mani. És a dir, tot el que cregués convenient d'ésser d'acord amb les circumstàncies, els impulsos, les necessitats pròpies i alienes i a l'actualitat. Qualsevol fet noticable podia servir, encara que fos mínim, per provocar un conjunt de pensaments en els quals sortien esmentades personalitats de tota mena, moltes d'elles desconegudes pels lectors del diari.

I d'aquesta manera, gairebé magmàtica, de construir els articles, s'aprofità en principi Santiago Rusiñol per partir d'una paròdia en el seu primer glossari a *L'Esquella de la Torratxa*, publicat en el número 1486, de 21 de juny del 1907, pàgina 406. Sortí sense cap títol, d'una forma bastant modesta i com fou relativament curt, el trancric:

“El glosador –deia Rusiñol-*Xarau*– comença a parlar avui i parlarà cada setmana. El glosador avui ha vist un municipal a la Rambla. Era un municipal blau-fosc. Era molt municipal. S'assemblava a n'en Molke, a n'en Mallarmé, a n'en Guitri. El municipal ha vist passar un carretó que'l menava un home amb un llaç. Oh el llaç de l'home del carretó! Tenia molt de tralla, aquell llaç, i d'eina d'atormentar, oh el torment!, i de símbol, i de res més! El municipal i l'home del llaç han vist un goç; un goç que no era ciutadà! Venia dels suburbis, aquell goç, i era petitó, i, magristó, i duia les orelles en punta, i tenia un esguard rancuniós. L'home del llaç li ha tirat lo que tenia més a mà, que era el llaç; el gos s'ha escorregut; l'home li ha posat el peu a sobre, i el maligne gos ha quedat vençut. Per qué he pensat en Sant Jordi? El municipal plorava, i és tant trist veure plorar un municipal!”.

Com han pogut copsar, el tema era del tot banal, com la feina que es feia amb el carretó dels gossos -a l'estiu l'ajuntament de Barcelona tenia un servei de recollida de gossos que campaven sols, ja que podien portar la ràbia- i un municipal “blau-fosc” al que considera altament sensible, Rusiñol l'amania amb cites culturals que no venien a tomb i, fins i tot, amb una referència força satírica en relació amb el sant patró de Catalunya.

Al cap d'una setmana *Xarau* tractaria d'una Exposició d'Arts Plàstiques que s'acabava d'inaugurar a Barcelona –un tema més adient amb els gustos– per posar de relleu que no hi havia *senyorio*, doncs “Els homes anaven massa mudats per ser senyors i les dames duïen massa plomes”, que l'orgue no funcionava, fet que el portava a comparar aquell estri musical amb “Manila en el temps de

Fig. 7. Jaume Passarell, “Dues dotzenes de ramblejadors il·lustres”, entre els quals Santiago Rusiñol. *L'Esquella de la Torratxa*, 7 de gener del 1916.

la desfeta –la pèrdua de les Filipines– (perque) tenia canons, però no tocaven”, i dins del text hi barrejava els noms de l'alcalde Sanllehy, Pompeu Gener, Santa Cecília, Cèsar Frank, Vicent d'Indy, Debussy i molts d'altres, per acabar dient que s'havia encomanat de Noucentisme i volia ésser *arbitrari*. I al tercer el glossador canviava de registre i explicava que havia anat a Madrid i allí havia vist plorar Alexandre Lerroux a l'Assemblea Republicana, motiu que el portava a fer la següent reflexió política: “Plorem tots plegats de que en Lerroux plori i anem preparant altres llàgrimes, que prou les haurem de menester, el dia que Lerroux no plori!”

Relacionar tots els glossaris signats *Xarau* a *L'Esquella de la Torratxa* seria el mai no acabar. Els tinc fitxats i són més de nou-cents, que van del 1907 al 1925 (fig. 7). No pas tots són de Rusiñol, però si més de dues terceres parts, identificables per raons de temàtiques, llocs en els quals eren datats i estil humorístic. Quan el nostre personatge no podia o es cansava, Josep Burgas i Burgas (Barcelona, 1876-1950), poeta i autor teatral que al llarg de molts anys fou el redactor universal del setmanari sota els pseudònims Mayet, per a les cròniques d'actualitat, *Fra Moy* (versos satírics), *Rata Sàbia* (crítiques de llibres), *L.L.L.* (resenyes teatrals) i altres, també fes les glosses i signés *Xarau* amb la conformitat de Rusiñol. Ferran Canyameres, al seu llibre *La vida en pseudònim*⁵ encerta al dir que “l'editor (Antoni López) tenia interès a fer creure que el gran artista (Rusiñol) encara formava part de la redacció: el glossari –va escriure– continuava apareixent gràcies a Josep Burgas, primer, després a Puig i Ferrater i, per últim, a Lluís Capdevila o a mi. Heus ací, doncs, un altre pseudònim a afegir a la llista, per bé que manllevat”. Però exagera un pèl dins del que és cert. La seva participació fou en els darrers temps i quan Lluís Capdevila, que passaria a signar *Virai*, no disposava de prou temps; i, abans, Burgas escriuria els glossaris quan Rusiñol en els anys 1910-1911 viatjà a l'Argentina amb la

companyia teatral d'Enric Borràs, encara que Rusiñol des del vaixell i des de Buenos Aires, escriuria *Del Born al Plata*, que *L'Esquella* publicà cada setmana per a que després els articles fossin els capítols d'un llibre; cas semblant a les glosses –aquestes sí formaren part del *Glosari*– sobre *L'illa de la calma* (Mallorca) i dels que a continuació publicà –em sembla que encara són inèdites en volum– sobre *L'illa blanca* (Eivissa) en els anys 1912 i 1913.

Altres glosses seriadades de Rusiñol-Xarau serien *Deu jorns al front italià* (1917) que ara s'han publicat i també, l'any 1922, els articles d'un viatge a Itàlia, en els quals tracta, entre altres temes, del fenomen polític del feixisme. També dedicà articles a tractar de Granada, Còrdova, Madrid, València, Xàtiva i altres poblacions per les quals passava o feia estades amb finalitats pictòriques. En aquest sentit, una glossa molt personal i pintoresca és la que publicà el 15 d'octubre del 1909 (*L'Esquella*, número 1607, pàgina 668) enviada des de Granada. A la capçalera hi figura un dibuix fet per l'artista granadí Díaz Alonso, en el qual es veu Rusiñol enllitat i treient el cap per sobre la gira del llençol, amb dues persones que toquen la guitarra per a ell. L'escrit de Xarau va precedit de la següent copla:

*“Cuando yo esté en la agonía
siéntate en mi cabecera.
Fija tu vista en la mía
y puede ser que no muera”*,

per explicar a continuació que, trobant-se malalt, va cridar un metge que ordenà que no mengés fins que ell hi anés i, com no hi anava, demanà la presència d'un altre, “un home de totes prendes, tant agradable i bell parlaire, que, després de parlar més d'una hora, de recitar versos, de dir *soleares*, de dir acudits i coses de solta, no's va recordar del pols, de la llengua ni de receptor, ni'l malalt va recordar-se que feia de protagonista, i van quedar tant amics que no hi hagué malalt ni hagué metge”.

Aquell metge tornà, declarà que “el mal era desavorí, con su poquijo de asaura” i li portà unes poesies de les quals n'havia de llegir unes cople cada tres hores: “A la segona copla el malalt va riure, a la tercera ja es va calmar, i aixís que va haver llegit el llibre ja es va poder alçar i menjar *chorizo*, amb una mica de *jamón crudo* i un *chato de manzanilla*”. I “quan el glosador va llevar-se, el metge va tenir consulta. Va comparéixer amb un guitarrista, i entre la ciència de l'un de curar amb bones paraules, i l'experiència del tocaor, de donar remei amb bona música, va ser posar oli en un llum; no sols el glosador va curar-se, sino que està a punt de recaure sempre que la medicació siga tant agradable i andalusa com la que li va seguir aquell bon metge”.

A partir del 1925 Santiago Rusiñol renuncià a les glosses, als articles periodístics i gairebé al teatre, encara que l'any 1928 li estrenaren *El jardí abandonat*, publicà la novel·la *La niña gorda* i fou objecte de diversos homenatges populars. Morts Guimerà i Ignasi Iglesias, quedà com l'únic representant de la important trilogia d'autors teatrals que havien donat obres de gran públic a l'escena catalana. Cansat i cada cop més malalt, aprofità les forces que li quedaven per seguir pintant, que era la seva principal vocació.

Santiago Rusiñol moriria a la *Gran Fonda del Comercio* d'Aranjuez el 13 de juny, dissabte, del 1931. Josep Pla que, anys després, li dedicà una biografia que, notablement ampliada, figura al volum catorzè de l'*Obra Completa*,⁶ era llavors corresponsal de *La Veu de Catalunya* a Madrid i a l'edició del dia setze hi publicà la crònica “Santiago Rossinyol de cos present” que presenta diverses

variants en relació amb la versió definitiva, reelaborada i molt més literària. Del text periodístic, directe i basat en fets, recullo alguns aspectes: “Fent esforços considerables –va escriure Josep Pla– i exaltat per l’abundància floral i primaveral d’Aranjuez, Rossinyol encara, però, ha pintat alguna cosa. Ha pogut deixar enllestides dues teles i en deixa una altra d’esbossada. Deia que la tremolor que tenia a la mà (això també ho recull la biografia) li anava admirablement per a pintar el moviment ingràvid de les fulles i calia aprofitar-lo. Divendres, però, ja no pogué llevar-se i començà de fet l’agonia –deu hores de respiració difícilíssima, deu hores de cercar aire amb la boca assedegada. Una forta injecció de morfina administrada al malalt a mitja tarda de divendres li donà un ensoïmament que s’anà fent més profund a nit entrada”.

“Quan hem arribat al poble –escrivia Pla en un altre paràgraf de la seva crònica– acompanyant els senyors Nicolau d’Olwer, Cuito i Lluhí, hi havia aquell silenci expectant de les desgràcies. Els senyors Nicolau d’Olwer i Cuito han donat el condol a donya Lluïsa (l’esposa de Rusiñol) en nom del Govern provisional. El senyor Lluhí ha fet manifestacions semblants en nom de la ciutat de Barcelona. (Dels tres polítics a la biografia no en parla en cap lloc, així com també oblida el detall –llavors explicitat– que “a Aranjuez hi ha uns estudiants catalans que fan un curs a l’Escola de jardineria. Aquests xicots no han deixat ni un moment la senyora Rusiñol, han vetllat el cadàver i s’han portat d’una manera admirable”).

I com a valoració de conjunt, Josep Pla acabarà escrivint: “En aquest país de passions africanes, de passions que arriben a enterbolir fins les coses més autèntiques de la vida intel·lectual, Rossinyol visqué en un pla superior, féu la seva vida sempre una mica llunyà, elegant, dissimulant amb el seu esperit irònic i bonàs un fons d’amargor i de melancolia vital”. Fou una bona apreciació d’urgència.

NOTES

1. La conferència anunciada en el programa de la Jornada Rusiñol de la Universitat de Barcelona duia per títol *Santiago Rusiñol, glosador de L’Esquella de la Torratxa*. Siguin les meves primeres paraules d’agraïment pels organitzadors d’aquesta Jornada Rusiñol a la Universitat de Barcelona i, en especial per a la Dra. Pilar Vélez que fou l’encarregada de contactar-me. Considero que és molt important l’oportunitat que em dóna el Departament d’Història de l’Art de poder situar una personalitat tan plural i destacada com fou Santiago Rusiñol en els camps de la pintura, el teatre i la promoció cultural de la societat a través del seu afany colleccionista –generós fins a l’extrem de donar el Cau Ferrat a Sitges– dins de l’àmbit del periodisme català. És un aspecte aquest que gairebé sempre s’ha deixat en un pla anecdòtic, inferior fins i tot al de l’anècdota que sempre ha envoltat el personatge Rusiñol, fent-lo home de constants viatges, tertúlies de cafè que acabaven a la matinada, beguda i malalties, així com facècies reals o inventades.
2. Em plau manifestar i és de justícia fer-ho, que la majoria de les dades en les quals em baso les he trobat en l’interessantíssim treball de la doctora Isabel Coll titulat *Els Rusiñol, inicis i consolidació d’una nissaga*, publicat l’any 2000 per l’editorial *El Centaure Gros*, que recomano amb insistència a tots aquells que vulguin aprofundir en la biografia de Santiago Rusiñol.)
3. Tinc en avançat curs de realització un treball de recerca sobre tota mena de referències artístiques, textos i gravats, que hi ha a *L’Esquella de la Torratxa*. Són en total seixanta anys de publicació setmanal, que van del 1879 a la primera setmana del 1939, amb vuit-centes pàgines de mitjana per any, examinades una a una, més els vint-i-vuit anys d’almanacs que van d’una manera seguida del 1889 al 1925, amb l’afegit del que fou editat per al 1932 després d’una suspensió de set anys durant la dictadura de Primo de Rivera. És una obra de caire personal a la qual gairebé li tinc el peu al coll, ja que, fets primer els almanacs que moltes vegades s’obliden en aquesta mena de recerques hemerogràfiques, ja em trobo a l’any 1930 pel que fa al setmanari. I encara que només recullo tot el que es troba relacionat amb l’art i els artistes ja tinc vint-i-una mil fitxes, de les quals unes tres mil són sobre Santiago Rusiñol.
4. Biblioteca de Tradicions Populares, volum XXIV, Barcelona, 1935, amb un tiratge de cent quaranta-cinc exemplars.
5. *Obra Completa*, Columna, Barcelona, 1992.
6. *Tres artistes: Manolo, Rossinyol, Mir*, Edicions Destino, Barcelona, 1970.